

voor samenwerking met de SPD te vinden aangezien dat een afbuigen van het bezuinigingsbeleid betekend zou hebben, wellicht meer overheidsingrijpen in het bedrijfsleven, wellicht zelfs meer medezeggenschap van de vakbewegingen. Daar kwam bij, dat die rechtse centumpartijen, al verafschuwden zij ook het rapalje-achtig optreden van de stormtroepen der NSDAP, geen behoefte hadden, zich principieel te keren tegen de chauvinistische leuzen die Hitler aanhief en die Joseph Goebbels, sinds '26 zijn *Gauleiter* in Berlijn, sinds '28 leider van zijn propaganda, met groot raffinement wist uit te dragen.

Hitler die in '25 uitgeschreven was als Oostenrijks staatsburger, verkreeg op 26 februari 1932 het Duitse staatsburgerschap: de nationaal-socialistische regering van het *Land* Brunswijk benoemde hem tot *Regierungsrat* bij het Brunswijks gezantschap in Berlijn. Een maand tevoren, 27 januari '32, had hij een groep voormannen van het bedrijfsleven, hoofdzakelijk steenkool- en staalmagnaten uit het Ruhrgebied en Westfalen, toegesproken in de *Industrieklub* te Düsseldorf. Gevolg was dat de NSDAP nieuwe, belangrijke subsidies ontving. Aan de toppen van het Duitse bedrijfsleven was men al sinds jaren gewend, de politieke partijen welke rechts van de sociaal-democraten actie voerden, met miljoenenbedragen te steunen – nu ging de NSDAP in die subsidiëring delen. Ze had geld nodig, veel geld: tweemaal stond Hitler die lente candidaat voor het presidentschap. Bij de tweede ronde werd Hindenburg herkozen – maar Hitler had 37 % van de stemmen op zich weten te verenigen. Het was Hindenburg onaangenaam dat hij zijn herverkiezing in hoofdzaak aan de stemmen van sociaal-democratische arbeiders dankte; zijn onbehagen richtte zich tegen Brüning en toen deze hem plannen voorlegde om op de landerijen van Oostpruisische grootgrondbezitters (Hindenburg was er één van) werklozen uit de steden te koloniseren, zegde de president zijn rijkskanselier het vertrouwen op. Brüning, murw gebeukt door de politieke storm waaraan hij ruim twee jaar lang weerstand had moeten bieden, trad eind mei af en Franz von Papen, een ingebeeld katholiek edelman uit Westfalen, elegant ruiter, vriend van Hindenburgs zoon, vormde zijn, zoals hij het noemde, '*Kabinett von Gentlemen*.'¹ Generaal Kurt von Schleicher, sinds enkele jaren al de politieke *éminence grise* van de leiding van de *Reichswehr*, werd *Reichswehrminister*.

Von Schleicher droomde zich een toekomst als redder van de staat wanneer die eenmaal aan zijn interne tegenstellingen zou dreigen te bezwijken. Zijn voorganger had demonstraties van de SA (die nu geleid werd door de militaire avonturier Ernst Röhm) verboden, von Schleicher hief dat

¹ Eyck: *Geschichte der Weimarer Republik*, dl. II, p. 487.